

УДК 377.2

Микола ПІДДЯЧИЙ

м. Бориспіль

ПІДГОТОВКА СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізується проблема формування завдань та змісту підготовки старшокласників до професійної діяльності в системі загальної середньої освіти з 12-ти річним терміном навчання; підкреслюється, що із збільшенням вікового сенсу після закінчення школи разом з отриманням загальноосвітніх знань є нагальна необхідність навчити професії, яка відповідатиме їх особистісним якостям і одночасно підкріплюватиметься державними соціально-економічними програмами, що дасть можливість молоді одержувати ресурси для задоволення своїх духовних і матеріальних потреб, а суспільству частково зняти соціальну напругу.

Характерною особливістю поступального розвитку держав і суспільств світового співтовариства з розвинутою соціально-економічною сферою є проникнення науки й освіти в процес життєдіяльності суспільства, під час якого осмислювався вибір шляху його подальшого зростання.

Дослідники стверджують, що сучасний стан українського суспільства потребує активного впливу науки, освіти та соціуму на процес навчання, виховання та формування особистості, яка обирає свій життєвий шлях. Роль науки і освіти ще ніколи не була такою актуальною в Україні, як на початку третього тисячоліття. Саме тому науково-освітні та відповідні державні інституції повинні створити умови фахівцям-професіоналам для впливу на хід формування завдань та змісту підготовки старшокласників до майбутньої професійної діяльності на основі науково обґрунтованих та практично підтверджених результатів досліджень і розробку науково-методичного комплексу, спрямованого на задоволення духовних та матеріальних запитів особистості та суспільства.

Варто підкреслити, що в системі загальної середньої освіти дана проблема потребує наукового переосмислення, результатом якого має бути впровадження в освітню практику нового змісту навчально-виховної роботи, особливо в старшій школі, оскільки разом з отриманням загальноосвітніх знань є нагальна необхідність послідовно готувати молоде покоління до професійної діяльності, яка відповідатиме їх особистісним якостям і одночасно підкріплюватиметься державними соціально-економічними програмами, що дасть можливість молоді через кваліфіковану працю одержувати винагороду для задоволення своїх потреб. На жаль, сьогодні спостерігається відсутність збалансованості в процесі планового відтворення людських ресурсів України з пріоритетною політикою на регіональному рівні. Одним із прикладів такої незбалансованості є наявність у державі великої кількості фахівців з економічною та юридичною освітою, для яких сьогодні не може бути створено достатньо робочих місць, підкріплених матеріальними ресурсами. Водночас, дослідниками зафіксований дефіцит кваліфікованих фахівців у галузях педагогіки, будівництва й архітектури, харчової та легкої промисловості тощо.

Процес формування особистості – поступальний; відповідно науково-технічний розвиток людства здійснюється при допомозі інтелектуалів-мислителів високої культури та інтегративної філософської думки. Ця категорія людства має від народження талант до певної діяльності.

Особливу роль у розвитку видатних природних здібностей особистості (хист, обдарування тощо) покликані відігравати соціальні інституції. До таких інституцій відносяться і навчальні заклади системи загальної середньої освіти, основними завданнями яких мають бути: особистісно орієнтоване навчання та виховання; задоволення прав особистості у напрямі здобуття освіти та забезпечення необхідних умов навчання в освітніх закладах; нормативно-правове забезпечення; визначення структури та змісту навчально-виховного процесу; корегування навчально-виховного процесу органами управління у відповідності до їх повноважень та на основі наукових напрацювань; визначення прав та обов'язків учасників навчально-виховного процесу.

Слід зазначити, що саме в загальноосвітній школі навчальний процес повинен передбачати цілеспрямоване оволодіння старшокласниками систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво через засоби пізнавальної і практичної діяльності, результатом якої має бути інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що й повинно стати основою освіти впродовж життя та подальшої професійної діяльності підростаючого покоління. Інтелектуалізація освіти вимагає введення навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи спрямованого на всебічний розвиток особистості, який ґрунтується на загальнолюдських цінностях і принципах, науковості, полікультурності, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму і демократії, громадянської свідомості, поваги до родини, суспільства, держави, людства.

Для вирішення зазначених проблем в системі загальної середньої освіти створені загальноосвітні навчальні заклади різних типів і форм власності (у тому числі для громадян, які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації); міжшкільні навчально-виробничі комбінати; позашкільні заклади; науково-методичні установи; професійно-технічні та вищі навчальні заклади I – II рівнів акредитації, що дають повну загальну середню освіту та кваліфікацію. Вони покликані забезпечити реалізацію надання загальної середньої освіти, сформувавши і розвинувши при цьому соціальну зрілість, творчість, громадянську позицію, почуття національної свідомості, підготовленої до професійного самовизначення (майбутньої професійної діяльності), та здатної оволодіти системою наукових знань про природу, людину і суспільство.

Розглянемо процес підготовки старшокласників до майбутньої професійної діяльності в загальноосвітній школі з 12-ти річним терміном навчання. Під час розбудови цього процесу варто звернути увагу на поєднання технічної і технологічної культури із сучасними досягненнями педагогічної освіти й науки; створення методичних центрів професійної орієнтації дітей та їх батьків з метою підготовки учнів до свідомого вибору професії; узагальнення знань, вмінь і навичок з техніки, технології, організації і планування виробництва, ознайомлення з трудовими процесами і змістом праці на підприємствах в установах та

організаціях; створення необхідних умов для виховання у старшокласників життєвої позиції, свідомого відношення до праці, наявності трудової дисципліни, прищеплення їм початкових навичок праці за обраною професією; всебічний розвиток особистості. Зазначимо, щоб повноцінно брати участь у соціальній діяльності особистість повинна мати ціннісну основу професіоналізму, яку складають інтелектуальні, духовні, морально-вольові якості та організаційні здібності.¹

Важливо, щоб під час здійснення навчально-виховного процесу старшокласників знайомили з наявними професіями в установах, організаціях і підприємствах; основами виробництва та його структурою; технологічним процесом виготовлення продукції; обладнанням і устаткуванням; конструкціями та дією машин, верстатів, апаратів, інструментів і пристроїв, засобів автоматизації та механізації; кресленнями; технологічними та інструкційними картками; організацією робочих місць; технікою безпеки та культурою праці; виробничою гігієною і протипожежними заходами; організацією праці; економікою та умовами оплати праці тощо. Саме це зумовлює створення освітньо-наукової системи для підготовки старшокласників до майбутньої професійної діяльності, забезпеченої науково-методичний супроводом. Вона допоможе здобути старшокласникам загальногалузеві знання – технологічні процеси, різний тип устаткування, його призначення та обслуговування, наладку та ремонт; загальнотехнічні знання – технічна документація, методи вимірювання та контролю, основ економіки, організації і планування, механізації й автоматизації виробництва; спеціальні знання – будова і застосування устаткування, інструментів, пристроїв, спеціальні технологічні операції та процеси тощо у змісті якої передбачаються (відповідно до напрямку) продуктивна діяльність на практичних заняттях та під час навчально-виробничої практики, яка спрямовується на виготовлення проду-

¹ Зязюн І.А.. Вузівська підготовка педагога до профільного навчання учнів старших класів //Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми / Зб. наук. пр. – Київ – Вінниця, 2004. – 503с. – С.4-5.

кції та надання послуг для підприємств, установ, організацій та за іншими замовленнями.

При створенні ефективної системи підготовки старшокласників до професійної діяльності, що виражатиметься мірою оволодіння ними професійної майстерності певного напрямку, висувуються специфічні вимоги до процесу озброєння їх знаннями і уміннями та до ступеня активності у прагненні сформувати у собі професійно важливі якості, які сприятимуть свідомому вибору напрямку подальшої професійної діяльності після закінчення загальноосвітньої школи. Доцільно створити умови для розвитку в старшокласників пізнавальної активності, самостійності, дисциплінованості, творчості, культури праці, оволодіння загальними науковими принципами певних виробничих процесів, здобувши при цьому знання про виробництво в цілому та набувши відповідних умінь і навичок застосування їх на практиці в певній галузі народного господарства. Для досягнення цієї мети варто спланувати проведення із старшокласниками різноманітної творчої, раціоналізаторської та дослідницької роботи за їх бажанням, факультативних занять, спортивних і культмасових заходів разом з молоддю підприємств, установ та організацій, що сприятиме здійсненню комплексного підходу до вибору майбутньої професійної діяльності. Характерними особливостями при визначенні напрямку підготовки старшокласників є: виробниче оточення і напрям спеціалізації соціально-економічних об'єктів; перспективи розвитку народногосподарського комплексу; потреби в робітничих кадрах на регіональних рівнях; наявність та стан навчальної матеріально-технічної бази, укомплектованість інженерно-педагогічними кадрами, майстрами виробничого навчання та фахівцями відповідних галузей; ймовірність подальшого навчання та працевлаштування за обраною спеціальністю; відповідність інтересу до тієї чи іншої професії особистісним якостям старшокласника.

Закономірно, що із зростанням науково-технічного прогресу змінюються вимоги до загальноосвітнього рівня кваліфікованих працівників. Тому навчання старшокласників у системі загальної середньої освіти не повинно зводитись до отримання тільки загальноосвітніх знань, воно має орієнтувати їх на майбу-

тню професійну діяльність. Зарубіжні та вітчизняні дослідники стверджують, що освітня система має пропонувати вибір напрямів підготовки їх до майбутньої професійної діяльності через засоби системи професійної орієнтації із врахуванням регіональних умов. Орієнтовні напрями, за якими можуть навчатись старшокласники такі: основи педагогіки; швейна справа; основи медицини; комп'ютерна справа; автосправа; основи кулінарії; трактори і основи агротехніки; основи тваринництва і механізації тваринницьких ферм; металообробка; електротехніка; радіотехніка; будівельна справа; торгівля; основи сучасного діловодства; технічне креслення; основи художнього оформлення та дизайну тощо.

Особливу роль у підготовці особистості до життя необхідно приділяти вихованню її працьовитості, засвоєнню основних трудових процесів, які перебувають в прямій залежності від оптимізації умов навчання і продуктивної праці. До основних з них належать оптимізація фізичних і нервових навантажень старшокласників у процесі навчально-виробничої діяльності, що впливає на їх всебічний гармонійний розвиток; підвищення інтелектуального і творчого рівня праці; уникнення негативних впливів виробничого оточення на молодий організм; поступове ускладнення навчально-виробничих завдань та плановий перехід на робочі місця, обладнані на рівні виробничих умов (продумана система організаційно-технічних заходів, що забезпечуватиме умови для успішного навчання).

Ми вважаємо, що варто приділити увагу системі наукового планування освітніх процесів, яка допоможе зосередити зусилля інженерно-педагогічного і учнівського колективів на розв'язанні проблем навчально-виховного та навчально-виробничого характеру, сприятиме раціональній організації навчання і праці та продуктивному керуванню. Тому пропонуємо систему із загального і спеціального планування освітнього процесу, де дидактичні принципи розглядаються як основні положення про процес підготовки старшокласників до професійної діяльності відповідно до виховної і освітньої мети. При цьому організаційні форми, зміст і методи навчально-виховного процесу визначаються ди-

дактичними принципами, а від рівня володіння та уміння педагогів застосовувати їх в процесі формування знань і практичних умінь залежатиме ефективність навчально-виховного процесу. При проведенні навчально-виховного процесу пропонуємо використовувати такі основні дидактичні принципи: науковість у навчанні; зв'язок теорії з практикою; виховний характер трудового навчання; системність і послідовність навчання; доступність і посиленість навчального матеріалу; наочність; свідомість, активність, міцність засвоєння знань та умінь. Також спеціальні дидактичні принципи, які зумовлені специфікою профільного трудового навчання, зокрема: навчання на рівні нової техніки, передової технології і прогресивної організації виробництва; навчання на основі продуктивної праці; формування умінь на основі свідомого засвоєння прийомів і операцій; політехнічна спрямованість.

При проведенні занять використовується урок формування теоретичних знань та урок формування практичних умінь і навичок, на яких має виконуватися суспільно корисна і продуктивна робота. Під час планування 6-годинних занять у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах має враховуватись, що урок з формування теоретичних знань повинен передувати уроку з формування практичних умінь і навичок, а після них - уроки суспільно корисної чи продуктивної праці. При такому підході забезпечується логічний перехід від теорії до практики, тісний зв'язок навчання із суспільно корисною і продуктивною працею старшокласників, використання різнопланових методів навчання сприятиме активній пізнавальній діяльності, а процес здобування знань, умінь і навичок здійснюватиметься як єдине ціле.²

Особливого значення потребує розвиток технічного мислення старшокласників, який стимулюється розв'язуванням технічних і технологічних задач, а ті, в свою чергу, сприяють формуванню навичок планування своєї діяльності, розвитку творчого підходу до виконання завдань, виробленню вміння застосовувати для розрахунків теоретичні знання і обчислювальні навички тощо. А

² Мадзігон В.М. та ін. Навчально-виховна робота в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті. К.: Радянська школа, 1979. – 175 с. – С.49-68.

взаємозв'язок профільного трудового навчання з виробничою діяльністю сприяє вивченню виробничо-технічної документації (креслень, схем, технічних умов, технологічних карт, інструкційних карток з трудових процесів тощо), що є джерелом інформації про продукти і предмети праці, про технологічні і трудові процеси, а також є інструктивним матеріалом для налагодження засобів виробництва, здійснення основних трудових операцій та найважливіших функцій щодо організації робочого місця.

Наявність значної кількості професій і спеціальностей в народному господарстві потребує звернення особливої уваги на удосконалення професійної орієнтації, яка розглядається як науково обґрунтована система підготовки молоді до самостійного вибору професії і має враховувати індивідуальні особливості й інтереси кожної людини та сприяти раціональному розподілу рушійних сил в інтересах народного господарства країни, окремої галузі, економічного регіону. Психолого-педагогічна література характеризує професійну орієнтацію як багатоаспектну комплексну проблему, яка входить в коло питань наукового управління соціальними процесами: виховання підростаючого покоління, раціональний розподіл трудових ресурсів, вибір особистістю життєвого шляху, адаптація людини до професії та формування її професійної майстерності. Закономірно, що динаміка науково-технічного прогресу приводить до виникнення нових і відмирання непотрібних суспільству професій. Правильна організація профорієнтаційної роботи може дати великий економічний ефект, оскільки значна кількість людей має обмеження до певних видів чи напрямів професійної діяльності, а значить потребує допомоги фахівців у виборі професії.³

Здібності у людей різні, тому важливо знати психолого-педагогічні основи їх формування. Ми розглядаємо професійні здібності як сукупність достатньо стійких, але разом з тим мінливих (під впливом виховання) індивідуальних психологічних якостей особистості. Для їх вивчення у старшокласників (з ме-

³ Чистяков Н.Н., Буянова Т.А., Касаткина Т.А. Учителю труда о профессиональной ориентации учащихся. – М.:Просвещение, 1982. – 175с. – С.8-16.

тою визначення відповідності) потрібно користуватись вимогами означеної професії до майбутнього спеціаліста.⁴

Вибір професії є довготривалим процесом, який проходить ряд етапів в умовах навчання старшокласників у загальноосвітній школі і передбачає об'єктивну послідовність професійного самовизначення та становлення особистості. Процес професійного самовизначення відображає декілька етапів становлення особистості, а саме: вибір професії, професійне становлення в процесі оволодіння конкретною професією у навчальному закладі, вибір робочого місця в рамках професії.

Разом з тим, в галузі наукового пізнання за змістом, організацією і методами професійна орієнтація підпорядковується дидактичним і виховним принципам, направленим на всебічний і гармонійний розвиток особистості. Такими принципами є: виховний характер та політехнічна спрямованість професійної орієнтації; формування професійних намірів у відповідності до інтересів і схильностей, особливостей особистості та потреб економічного регіону в кадрах; співпраця навчальних закладів, сім'ї і виробництва у профорієнтаційних заходах. Слід зазначити, що ці принципи розглядаються в єдності та взаємодії.

За призначенням і змістом професійна орієнтація представляє собою цілісну систему, яка складається із компонентів взаємодії або підсистем, а саме: професійної інформації, професійної консультації, професійного відбору і професійної адаптації об'єднаних загальною метою і єдністю управління.⁵

Зазначимо, що професійна інформація розглядається як підсистема, з якої розпочинається цілеспрямоване професійне самовизначення, завдання якої – ознайомлення старшокласників з професіями та наявністю кадрів на регіональному рівні. На заключному етапі професійної інформації основна увага приділяється поглибленій пропаганді тих професій, які конче необхідні в народного-

⁴ Захаров Н.Н. Профессиональная ориентация школьников. – М.: Просвещение, 1988. – 272 с. – С.220-225.

⁵ Галицький В.М., Мельник О.В., Синявський В.В. Соціально-психологічний словник. – К.: ТОВ „ВІТУС”, 2004. – 250 с. – С.16.

сподарському комплексі регіону. Для досягнення позитивного результату проведення професійної пропаганди проводиться педагогами в ході всього навчально-виховного процесу при допомозі фахівців промисловості, агропромислового комплексу, установ та організацій з їх трудовими традиціями. Вона використовується для залучення робочої сили на нетворчі й непривабливі види праці, а тому під час її проведення важливе значення приділяється розкриттю соціальної значимості та престижу певних видів предметно-перетворюючої (продуктивної) праці через виховні засоби та матеріальну винагороду.

В узагальненому вигляді професійна консультація є обґрунтованою порадою старшокласнику про доцільність професії, яка найбільш відповідає його інтересам, здібностям, фізичному стану і суспільній необхідності. Вона вимагає від педагогів знання психолого-педагогічних особливостей особистості та його статусу в соціумі. Аналізується і використовується три види професійної консультації: довідково-організаційна, медико-профілактична і психолого-педагогічна. Під час її проведення викладач повинен знати компоненти властиві певним професіям: система технічного озброєння, умови праці, зміст службових обов'язків, вимоги трудової дисципліни, вимоги до кваліфікації працівника та його особистісних якостей, права працівника у відношенні оплати праці, дотримання правил техніки безпеки тощо.⁶

Особливого значення набуває професійний відбір, який допомагає проведенню психодіагностичного обстеження особистості і спрямовується на визначення ступеня її придатності до певних видів професійної діяльності. Він має три взаємопов'язані етапи: психологічне вивчення професії з метою виявлення вимог до людини; вибір психодіагностичних методів обстеження претендентів на оволодіння певною професійною діяльністю; проведення психодіагностичного обстеження претендентів, оцінка їх загального розвитку, спрямованості, рівня розвитку в них якостей найбільш важливих для успішного оволодіння професією; психологічний прогноз успішності навчання і подальшої діяльності

⁶ Мадзігон В.М. та ін. Навчально-виховна робота в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті. К.: Радянська школа, 1979. – 175 с. – С.114-116.

на основі співставлення вимог професії та отриманих психодіагностичних результатів.

Завершальний етап професійної орієнтації – професійна адаптація, яка через комплексну систему заходів сприяє процесу пристосування старшокласника до особливостей (психологічних, організаційних, технічних тощо) обраної професійної діяльності, успішному професійному становленню працівника, відповідності між його професійними намірами, інтересами, якостями особистості та вимогами діяльності. Здійснюється вона поступово, підпорядковуючись певній логіці та послідовності. Нами виділяються такі етапи професійної адаптації: допрофесійна підготовка, професійне самовизначення, професійне навчання і самостійна професійна діяльність. Саме професійна адаптація виступає джерелом інформації для вдосконалення форм і методів професійної інформації.⁷

Досягнення позитивних результатів у напрямі підготовки старшокласників до професійної діяльності можливе при тісній взаємодії навчальних закладів системи загальної середньої освіти та наявності науково-методичних розробок з профільного трудового навчання, у яких враховуватимуться певні особливості, які зумовлені: різним рівнем теоретичної і практичної підготовки; особливостями індивідуального розвитку, що відобразатиметься на формуванні учнівських груп; стані матеріально-технічної бази; залученням у сферу матеріального виробництва; своєрідністю структури педагогічних кадрів; відмінностями в організації навчально-виховного процесу тощо. Важливо продовжувати пошук шляхів підвищення ефективності системи підготовки старшокласників до професійної діяльності через профільне трудове навчання шляхом розробки науково-методичного комплексу і удосконаленням таких особливостей уроку як активізація пізнавальної трудової діяльності та підвищення їх самостійності при виконанні навчально-виробничих завдань; розвитку творчого мислення шляхом включення в зміст уроків робіт з конструювання, проектування, експерименту-

⁷ Галицький В.М., Мельник О.В., Синявський В.В. Соціально-психологічний словник. – К.: ТОВ „ВІТУС”, 2004. – 250 с. – С.166-168.

вання, дослідництва; здійснення проблемного підходу при викладанні навчального матеріалу і в постановці завдань; досягнення єдності в процесах здобування та засвоєння знань, умінь і навичок безпосередньо на уроках.

Николай ПОДДЯЧИЙ

ПОДГОТОВКА ШКОЛЬНИКОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Резюме

В статье анализируется проблема формирования заданий и содержания подготовки школьников к профессиональной деятельности в системе общего среднего образования с 12-ти годичным обучением, поскольку с увеличением возраста по окончанию школы вместе с получением общеобразовательных знаний необходимо сориентировать школьников на профессии отвечающие их личностным качествам и одновременно подкрепленными государственными социально-экономическими программами, что даст возможность молодежи получать ресурсы для удовлетворения своих духовных и материальных потребностей, а обществу частично снять социальную напряженность.

Mykola PODDYACHYY

PREPARATION OF SCHOOLBOYS TO PROFESSIONAL ACTIVITY

Summary

In the article the problem of forming of tasks and maintenance of preparation of schoolboys is analysed to professional activity in the system of universal middle education from 12-ti by the annual term of teaching, as with the increase of age-old sense after school together with the receipt of educational background there is an urgent necessity to teach schoolboys to the handicraft which would answer their personality qualities and simultaneously refresh oneself by the government socio-economic programs, that possibility will give to the young people to get resources for satisfaction of the spiritual and material necessities, and society partly to take off social tension.

Відомості про автора :

Піддячий Микола Іванович

Директор міжшкільного навчально-виробничого комбінату м. Бориспіль

Старший науковий співробітник Інститутів педагогіки та

проблем виховання АПН України

Кандидат педагогічних наук

Адреса: м. Бориспіль, вул. Київський Шлях, 108

Тел. роб. (044) – 296- 75-25, тел. дом. (04495) 6-17-54.

E-mail: pni@boryspil.net